

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

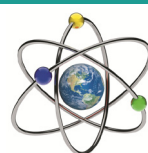
№4(5)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 562 sahifa,
27-aprel, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapijanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyuu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (PhD)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers “Yangi O'zbekiston” and “Pravda Vostoka”, Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta'limi” jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta'limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Формирование здоровьесберегающей образовательной среды в начальной школе в условиях инклюзии.....	10
Тургунова Нилуфар Абдусаломовна	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tez va aniq hisoblash ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	16
Dehqonova Maxliyoxon Shuhratjon, Musinjonova Dildoraxon Mahmudjon	
Научно-педагогический анализ методов математического моделирования: численные и аналитические подходы в обучении студентов	19
Мусурмонова Маъмура Оман кизи, Жураева Феруза Бахтиёр кизи, Сарсенбаева Мархабо Шадибековна	
Inklyuziv ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvini rivojlantirish texnologiyasi.....	26
Turdimurodova Muazzam Muzaffarbek qizi	
M. Tvenning "Tom Soyerning boshidan kechirganlari" romanida bolalar obrazining tasviri masalasi	29
Sattarov Farrux Nuridinovich	
Pedagogik dasturiy vositalar yordamida dars sifatini oshirish	35
D. K. Ibadullayev	
Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning kasbga qiziqishlarini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik zaruriyati	41
Isabekova Dilafuz Shermirzayevna	
Молодёжь Узбекистана в системе политических процессов.....	46
Юсупова Элеонора Фердинандовна	
Matematika o'qitishda zamonaviy yondashuvlar: vaziyatli tahlil va amaliy samaradorlik	51
Matyaqubova Nazira Hikmat qizi	
Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini sun'iy intellekt texnologiyalari asosida rivojlantirishning metodik modeli.....	54
Choriyev Olmosbek Baxriddin o'g'li	
Fan va tilni integratsiyalashgan holda o'qitish (CLIL)	60
M. D. Boynazarova	
Оптимизация показателей сердечного цикла у спортсменов при хроническом физическом перенапряжении посредством фармакологической поддержки	63
Нормуратов Абдулла Саппарович	
Chidamlilikka yo'naltirilgan sport turlarida uglevod va energiya almashinuvini farmakologik korreksiyasi	67
Normuratov Abdulla Sapparovich	
O'quvchilarga dutor ijrochiligini o'rgatishning pedagogik yondashuvlari	70
Sa'dullayev Og'abek Abdurashid o'g'li, Nazirullayeva Nodira Akmal qizi	
Bolalar musiqa va san'at maktablarida individual va jamoa mashg'ulotlarini tashkil etish mexanizmlari (cholg'u ijrochiligi misolida).....	74
Omonova Charos Baxodir qizi	
Bo'lajak maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining o'quv-biluv faoliyatini motivatsiyalashda interfaol metodlardan foydalanish.....	79
Saidova Zulfizar Norbobo qizi	
O'qituvchining kognitiv egizagi (Digital Twin): sun'iy intellekt yordamida individual pedagogik uslubni modellashtirish.....	83
Kuchkarova Feruza Qambaraliyevna	
Abdusamad Boboxo'jayev rahbarligida tarix va arxeologiya institutining rivoji: 1964-yilgi arxiv hujjati misolida	91
Abdullayev Botir Jabbor o'g'li	
Maktab o'quvchilarining musiqiy idrokni shakllantirishning ijtimoiy va didaktik zarurati.....	93
Abdumannan Maxammatov	

“Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kalokagatiyani rivojlantirishning KAMOL modeli asosidagi pedagogik texnologiyasi”	97
<i>Abdurahmonova Dilorom Jovliyevna</i>	
Morphological Structure and Word Formation of Ecotourism Terminology: A Cross-Linguistic Analysis With Reference to the Uzbek Language.....	104
<i>Absamatova Charos</i>	
Fizika fanini o'tmda o'qitishda masalalar yechishning ilmiy-metodik ahamiyati	107
<i>Akmal Mustafoyev Isaqulovich, Munajat Mustafoyeva Oltibekovna</i>	
Kasbiy yo'naltirilgan ingliz tili darslarida metakognitiv strategiyalar asosida akademik nutqni rivojlantirish ..	111
<i>Allamuratov G'ofur Ashurovich</i>	
Maktabgacha ta'limda bolalarning mayda qo'l motorikasini rivojlantirish metodikasi	116
<i>Amanova Albina Dexqon qizi</i>	
Psychological Approaches in Teaching English in Preschool Education and their Effectiveness	120
<i>Berdiqulova Zamira Albertovna</i>	
The Role of Family, Education, and Community Systems in Shaping Individual Psychological Well-Being .	124
<i>Diibar Abdullayeva Ubaydullayevna, Iroda Panjiyeva Khayitovna</i>	
Nomoddiy madaniy merosning talaba-yoshlarni yuksak ma'naviyatli shaxs sifatida tarbiyalashdagi ahamiyati	127
<i>Erboyev Suxrob Abdusalomovich</i>	
Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida inson resurslarini boshqarishda muvozanatlashgan ko'rsatkichlar tizimidan foydalanishning nazariy asoslari	131
<i>Gulmira Jumanova</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o'stirishda badiiy adabiyotning dolzarbligi	135
<i>Hasanova X. Z.</i>	
Gospital ta'lim sharoitida ona tili fanini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi	139
<i>Hikmatov Bobobek Saydulloyevich</i>	
ASB bo'lgan bolalarda sensor buzilishlarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishga ta'siri	142
<i>Isaxanova Oybarchin Abduraxim qizi</i>	
Maktabgacha ta'limda kommunikativ faoliyat samaradorligining pedagogik mexanizmlari	146
<i>Maxmutazimova Yulduz Raxmatovna</i>	
David haykali ko'z bo'lagining qalamtasvirini bajarish usullari.....	149
<i>Mo'minov Baxtiyor Karamatovich</i>	
Ta'limda fanlararo integratsiyadan foydalanishning pedagogik va psixologik asoslari	154
<i>Oblakulova Nodira Abduvali qizi</i>	
Ellipslarni tasviriy san'at va muhandislik grafikasida yasash metodikasi.....	160
<i>Sheraliyev Sanjarbek Karimberdiyevich</i>	
Kommunikativ strategiyaning yuzaga kelish omillari	170
<i>Normaxmatova Feruza Ruziboyevna</i>	
Umumta'lim maktab musiqa madaniyati darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish muammo va yechimlari	174
<i>O'rishboyeva Xumora O'rol qizi</i>	
Maktabda jismoniy tarbiya darslarida futbol elementlaridan foydalanib 10-11 yoshli bolalarda tezkor-kuch qobiliyatlarini rivojlantirish uslubiyati	177
<i>Qurbonbayeva Maftuna G'ayrat qizi</i>	
Maktabda darsdan tashqari futbol to'garaklarida o'quvchilarning tezkor-kuch qobiliyatlarini takomillashtirish	182
<i>Ro'ziboyeva Fotima Quدرات qizi</i>	
Matn ustida ishlash samaradorligini baholash mezonlari	187
<i>Sadarova Nilufar</i>	
Neyroestetik stimulning yosh dinamikasidagi roli: kognitiv emotsional sferani qayta tashkil etish mexanizmlari.....	193
<i>Salaxidinova Xolida Xaliljonovna</i>	

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS	Kasbiy ta'limda o'quvchilarning psixologik va axloqiy sifatlari 198 <i>Salomov Abdurasul Axmadovich</i>
	Funksiyaning hosilasi yordamida o'sish va kamayish oraliqlarini aniqlash metodikasi 201 <i>Sherzad Eshjanovich Bekchanov, Shohida Sadullaeva Ziyadullaeva, Abdusalom A. Xudoyberdiev</i>
	Bo'lajak tarbiyachilarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda psixologik treninglarning nazariy va amaliy asoslari..... 205 <i>Sojida Safarova Saxadin qizi</i>
	Destruktiv xulq-atvor psixologik va pedagogik qarovsizlik oqibati sifatida..... 207 <i>Umirzoqova Shodiya Lutfullo qizi</i>
	Maktabgacha ta'limda bolalar bilan innovatsion texnologiyalar yordamida ekologik omillarni singdirish 210 <i>Xoldorova Mashxura G'ulomovna</i>
	Роль антиоксидантной системы в повышении работоспособности спортсменов 214 <i>Нурбаев Бахтиёр Шириневич</i>
	Shaxs irodaviy sohasini rivojlantirishning psixologik determinantlari..... 217 <i>To'ychiyeva Shoyista Jumabayevna</i>
	Ta'lim jarayonida va talabalarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati 223 <i>X. Xalilova, N. Niyazova</i>
	Optimization of Periodontal Disease Treatment Tactics in Patients With Chronic Hepatitis C After Achieving a Sustained Virological Response 227 <i>Makhmudova Ugiloy Bakhtiyorovna</i>
	Pathogenetic and Clinical Rationale for the Prevention and Management of Periodontal Diseases in Workers Within Dust-Hazardous Environments 230 <i>Turumova Marjona Bakhodirovna</i>
	Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktorlarining boshqaruv faoliyati va kasbiy madaniyati 233 <i>Imamova Nilufar Zabiyyulla qizi, Soloyeva Rayhonoy Ravshanbek qizi</i>
	Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida integratsiyalashgan ijodiy muhitni tashkil etishning ilmiy-metodologik asoslari 236 <i>Sultanov Xaytboy Eraliyevich</i>
	Ma'naviy-ma'rifiy faoliyat orqali o'smirlarda huquqbuzarlik profilaktikasining pedagogik asoslari 241 <i>Umarov Qobiljon</i>
	Maktab o'quvchilari orasida kiberbulling profilaktikasi yo'llari 245 <i>Jannazarova Juldizxan Aliiyar qizi</i>
	Kimyo ta'limi jarayonida kreativ yondashuv asosida kompetensiyaviy yondashuvni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish 250 <i>Allaberdiyeva Zebinisobegim Ismoiljon qizi</i>
	Universality in Phraseological Units in English, Dutch and Uzbek 253 <i>Khaydarova Guzalkhon</i>
	Texnologik ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanishning o'quv samaradorligiga ta'siri: universitet darajasida istiqbollor 256 <i>Musurmonova Ma'mura Oman qizi, Berdiyeva Gulnoza Rizoqulovna</i>
	Chet el va mahalliy tajribalarda muhandislik musobaqalari samaradorligi 261 <i>N. Nomozova, A. Muxamadiyev</i>
	Autizm spektri buzilishlarining klinik-pedagogik xususiyatlari va ularni korreksiyalashning ilmiy asoslari..... 267 <i>Polatova P. M., Polvonova Kishchan Ravshanovna</i>
	Tenglamalar ildizlarini aniqlashda vatarlar usuli va python dasturiy modeli 272 <i>Rizayeva Bahoroy Jahongir qizi</i>
	Algebra fanini o'rganishda talabning xatolarini tahlil qilish va ularni bartaraf etish usullari 277 <i>Zaxiriddinova Shahlo Zahiriddin qizi, Norboyeva E'zoza O'tabek qizi, Oqbutayeva Sumbula Normuhammad qizi</i>
	Интегрированный подход как основа развития русской связной речи иноязычных студентов неязыковых специальностей 280 <i>Бозорова Хулкар Одинакуловна</i>

Оптимизация трудовых отношений в системе общего среднего образования на основе HR-менеджмента: эмпирический анализ.....	284
Турикова Лазокат Машрабовна	
Pedagoglarning huquqiy maqomi hamda global kompetensiyalar bilan bog'liq muammo va yechimlar.....	296
Javohir Baxtiyorovich Shukurov	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida og'zaki nutqni rivojlantirishning kommunikativ yondashuv asoslari.....	305
Holikulova Feruza Xasanovna	
Talabalarda internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning agressiv xulq-atvorga ta'siri.....	309
Tosheva Sayyora Raxmonqulovna	
Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy asoslari.....	314
Nurmatova Iroda Toxtasinovna, Qutlimuratova Dilnoza Oybek qizi	
O'quv materiallarini didaktik prinsiplar asosida bayon qilishning nazariy-amaliy asoslari.....	318
Turdiyeva Navruza Sheraliyevna	
Raqamli va globallashtirilgan muhitda maktabgacha yoshdagi bolalarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini rivojlantirish.....	323
Avazova Xidoyat Zafar qizi	
Boshlang'ich sinf o'qish darslarida badiiy asar tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirish orqali o'quvchilar nutqini boyitish ("Bog'bon va nihol" rivoyati misolida).....	327
Normurodova Nigora Abdusattorovna, Abduxalilova Mohinur To'raqul qizi	
Qoraqalpog'iston cho'l yaylovlarning holatiga katta qumsichqonlar ta'sirini baholash.....	331
Adilbayeva Genjexan	
O'zbekiston zaminida uyg'onish - renessans hodisasining yuz berishi: shakllanishi, musulmon va insoniyat dunyosi taraqqiyotidagi o'rni.....	335
Choriyev Mirjalol Baxtiyor o'g'li	
Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining ekologik kompetentligini badiiy-loyihaviy faoliyat orqali rivojlantirish metodikasi.....	340
Istamov Zavqiddin Sa'dulloevich	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fonetik kompetensiyani rivojlantirish orqali orfoqrafik va orfoepik bilimlarni shakllantirish.....	344
Mamasidikova Naima Toxirjon qizi	
Talabalarining mustaqil o'qish va o'rganish kompetensiyalarini rivojlantirishning metakognitiv aspektlari.....	348
Mirsobitova Parvina Bahodir qizi	
Sun'iy intellekt vositasida talabalarining axloqiy-estetik madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari..	351
Muminov Zokir Sharop o'g'li	
Ta'lim muhitining o'quvchilarning emotsional holatiga ta'siri.....	354
Nurmatov Nurhayot Nurziyat o'g'li, Otaqurbonbova Nigina Rustam qizi	
STEAM yondashuvi asosida o'simliklar fiziologiyasi fanida o'quv mazmunini didaktik qayta tashkil etish xususiyatlari.....	358
Xoliqulova Gulchehra Alimardon qizi	
Особенности развития эмоционального интеллекта у детей дошкольного возраста.....	363
Мирзаева Наргиза	
Inklyuziv ta'limni tashkil etishning pedagogik asoslari.....	367
Abdanbekova Nilufar Rixsiyevna	
O'qituvchining pedagogik mahoratini takomillashtirish va uni rivojlantirish omillari.....	370
Ismailova Shaira Ferdausovna	
Maktab o'quvchilarida o'zini o'zi tarbiyalashni shakllantirishning pedagogik asoslari (8–9-sinflar asosida)..	373
Norxo'jayeva Lobar Nuriddin qizi	
Inkluziv ta'limda pedagoglarning mahorati va pedagogik innovatsiyalar.....	378
Raxmonova Gullola Shavkatovna	
The Impact of Collaborative Writing Activities on EFL University Students' Essay Writing Skills: A Classroom-Based Study.....	382
Shovkiewa Munisa Shonazar kizi	

ChatGPT va generativ AI vositalarining o'quv jarayonidagi didaktik imkoniyatlari.....	386
<i>Sotivoldiyev Shohruhmirzo Abdumalik o'g'li</i>	
O'qituvchi shaxsining pedagogik etikasi va kasbiy madaniyati.....	390
<i>Sultonova Nargiza Nigmatovna</i>	
Raqamli transformatsiya sharoitida talabalarning media savodxonligini rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari.....	393
<i>Zaxiriddinova Shaxlo, Nurova Manzura, Murodova Fayoza</i>	
Talabalar matematik tafakkurini rivojlantirishda analizdan masalalar yechish strategiyalari	397
<i>Zaxiriddinova Shaxlo, Tuffiyeva Roziya, Ismatullayev Javohir</i>	
Роль социальной компетенции в процессе интенсивного когнитивного развития	402
<i>З. Ф. Азизова</i>	
Роль научного знания в повышении качества образования	406
<i>Сагатова Диёра Абдулазиз кизи</i>	
Методы использование информационных технологий в научном исследовании качества образования в ВУЗе.....	409
<i>Уразова Марина Батыровна, Туленова Карима Жандаровна, Генжебаева Кундуз Саламат кызи</i>	
Академический стресс и формирование механизма “самообвинения” у студентов.....	412
<i>Хошимова Дилорам Анваровна, Немаджанова Наргиза</i>	
OTM, mahalla va oilalarda barqaror ma'naviy-axloqiy muhitni takomillashtirish tizimi.....	416
<i>Karshiyev Jaxongir Abdirayimovich, Abdilaxatov Zafar Abdigapirovich</i>	
O'smirlar deviant xulq-atvori shakllanishida ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik bosh omil sifatida.....	421
<i>Olliberdiyeva Buoysha Baxromjon qizi, Tohirova Go'zaloy Davronbek qizi</i>	
Oliy ta'limda tasviriy va amaliy san'at integratsiyasining zamonaviy pedagogik metodlari (Buxoro amaliy san'ati misolida).....	426
<i>Abdullayev Suxrob Sayfullayevich</i>	
STEAM texnologiyalari va uning qo'llanilishi	431
<i>Atenov Jandarbek Dayrabay o'g'li</i>	
Deviant xulq shakllanishining biopsixologik faktorlari.....	435
<i>Ro'ziqulova Sevinch Ubaydullo qizi, Tohirova Go'zal Davronbek qizi</i>	
Эмоциональная устойчивость как психологический фактор развития профессиональной компетентности будущих педагогов	438
<i>Рафиев Фарход Акилович</i>	
Pedagog kadrlarni innovatsion faoliyatga tayyorlashni boshqarish tizimini takomillashtirishning metod va mexanizmlari.....	441
<i>Aziboyev Shuhrat Olimovich</i>	
Bola nutqi buzilishlarining psixologik sabablari.....	445
<i>Xadicha Kamalova, Ziyodullo Elov</i>	
O'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish orqali tanqidiy fikrlash va mustaqil o'qish ko'nikmalarini shakllantirish	449
<i>Xolmatova Sabohat Ilhomovna</i>	
O'qish savodxonligi darslarida xalqaro baholash tadqiqoti topshiriqlaridan foydalanish	453
<i>Boychayeva Sharifa Saidkulovna</i>	
Формирование иноязычной коммуникативной компетенции с помощью задания “диктоглосс”	458
<i>Касымова Феруза Суннатовна</i>	
Ta'lim paradigmalarining evolyutsiyasi va zamonaviy tendensiyalari	463
<i>Abdug'aniyeva Shaxzoda Shuxrat qizi</i>	
O'qish savodxonligi darslarida badiiy va ilmiy-ommabop matnlardan foydalanishning didaktik imkoniyatlari	467
<i>Ostonova Madina Furqat qizi</i>	
Milliy cholg'u sozlar va ularning o'ziga xos xususiyatlari	471
<i>Raimjonov Sunnatulla O'ktamovich</i>	
Forsayt pedagogikasi asosida talabalarning kreativ va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning amaliy jihatlari	475
<i>Dushaboyeva Dinara Bahrom qizi</i>	

Sun'iy intellekt yordamida individual o'qish yo'nalishini yaratish	479
<i>Irgasheva Madina Irgashovna</i>	
Ahmad al-Farg'oniyni hayot yo'li va ilm-fanga qo'shgan hissasi	484
<i>Temirov Nabijon Solievich, Mo'sajonova Gulxumor Abduhalim qizi</i>	
Data-Driven yondashuv asosida o'quvchilarning jismoniy rivojlanishini monitoring qilish va prognozlash modeli	487
<i>Valiyev Jasurbek Saydullo o'g'li</i>	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini inklyuziv ta'lim berishga tayyorlash mexanizmlari	491
<i>Axmedova Orzigul Tulqinovna</i>	
Mustaqil ish – ta'lim sifatini oshirish mezonidir	498
<i>Erkayev Elmirza Temirovich</i>	
Kasbiy tayyorgarlik jarayonida talabalarda kreativlikni rivojlantirishning psixologik shartlari	503
<i>Qobulov O'mirbek Azamat o'g'li</i>	
Kiberbullin onlyn tahdid va uning o'smir xulq-atvoriga ta'siri	509
<i>Saloxiddinova Xumora Mamamrayim qizi, Tohirova Go'zaloy Davronbek qizi</i>	
Yosh voleybolchi qizlarning muvozanat saqlash qobiliyatini oshirish	514
<i>Saparboyeva Muhayyo Farhod qizi</i>	
Talabalarda kasbiy kreativ kompetensiyalarini shakllantirishni psixologik pedagogik jihatlari	517
<i>Tohirova Go'zaloy Davronbek qizi, Sharipova Feruza Xo'jamurod qizi</i>	
O'quv bilish faolligi tushunchasining pedagogik-psixologik mohiyati	520
<i>Sattarova Gulinoza Salim qizi</i>	
Voleybol sport turini o'rgatish va uning mohiyati	523
<i>Turg'unov Baxtiyor O'rolovich</i>	
Malakali sportchilarni texnik tayyorgarligiga zamonaviy texnologiyalardan foydalanish yo'llari	526
<i>Eryigitov Dilshod Xolboyevich</i>	
Digitalization as a Driver of Inclusive Education: Enhancing Accessibility, Equity, and Learning Outcomes	529
<i>Muhabbat Nazaraliyevna Toshmurodova</i>	
Digital Transformation of HRM in Higher Education: Evidence from Uzbekistan	534
<i>D. Umirova</i>	
Bo'lajak logopedlarni og'ir nutq nuqsonli bolalar bilan ishlashga tayyorlashning integrativ metodikasi	538
<i>Achilova Sevara Djasirkulovna</i>	
Refleksiv o'qitish texnologiyalarining didaktik imkoniyatlari	542
<i>Uzoqboyev Xojakbar Qobuljon o'g'li</i>	
Dasturlashtirilgan ta'lim vositalari asosida bo'lajak muhandislarning mustaqil ta'limini tashkil etish metodikasi	546
<i>Sharipova Nodira Ilxom qizi</i>	
Digital Platforms and Tools Used in Engineering Education (Solid Edge, Solidworks, Fusion 360, ETC.) ...	552
<i>Umirov Ilkhom Iskandar ugli</i>	
Kognitiv og'ishlar va fanatizm: nazariy tahlil va talabalar o'rtasida empirik tadqiqot	556
<i>Shohruh Shodiboyev</i>	

KOGNITIV OG'ISHLAR VA FANATIZM: NAZARIY TAHLIL VA TALABALAR O'RTASIDA EMPIRIK TADQIQOT

Shohruh Shodiboyev

Xalqaro Nordik universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy psixologik tadqiqotlar hamda pedagogik kuzatuvlar asosida kognitiv og'ishlar va fanatizm o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinadi. Tadqiqotda Tversky va Kahnemanning 1974-yilda ishlab chiqilgan heuristikalar va kognitiv og'ishlar nazariyasiga tayangan holda insonning murakkab axborotni qayta ishlash jarayonida intuitiv va avtomatik qaror qabul qilish mexanizmlaridan foydalanishi, buning natijasida esa tizimli tafakkur xatolariga moyillik yuzaga kelishi yoritiladi. Shuningdek, "discordant knowing" modeli asosida fanatik fikrlashda qarama-qarshi ma'lumotlarni inkor etish hamda mavjud e'tiqodlarni tasdiqlovchi axborotni qabul qilish mexanizmlari tahlil etiladi. Tadqiqot qismida Xalqaro Nordik Universitetining 1-3-kurs talabalari orasida kognitiv og'ishlar darajasi va fanatik fikrlash ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlik korrelyatsion tahlil asosida o'rganildi. Natijalar kognitiv og'ishlari yuqori bo'lgan respondentlarda fanatik qarashlarning kuchliroq namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Mazkur holat shaxsning nomuvofiq bilimlarni rad etishga moyilligi, guruh identifikatsiyasining kuchayishi hamda tanqidiy tafakkurning pasayishi bilan izohlanadi. Maqola yakunida ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, media savodxonlikni oshirish va refleksiv tahlil metodlarini qo'llash orqali kognitiv og'ishlar hamda fanatizmning oldini olishga doir ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: kognitiv og'ishlar, fanatizm, heuristika, tafakkur xatolari, tanqidiy fikrlash, discordant knowing, guruh identifikatsiyasi, psixologik mexanizmlar, media savodxonlik, korrelyatsion tahlil.

Abstract: This article analyzes the relationship between cognitive biases and fanaticism based on modern psychological research and pedagogical observations. The study relies on the heuristics and cognitive biases theory proposed by Tversky and Kahneman (1974), according to which individuals tend to use intuitive and automatic decision-making mechanisms when processing complex information, resulting in systematic thinking errors. In addition, the "discordant knowing" model is examined as a psychological framework explaining the denial of contradictory information and the acceptance of information that confirms existing beliefs in fanatic thinking. The empirical part of the study presents a correlational analysis of the level of cognitive biases and manifestations of fanaticism among first- to third-year students of the International Nordic University. The findings indicate that individuals with stronger cognitive biases demonstrate higher levels of fanatic thinking. This phenomenon is associated with the tendency to reject inconsistent knowledge, intensified group identification, and weakened critical thinking. The article concludes with scientific and practical recommendations aimed at preventing fanaticism through the development of critical thinking, media literacy, and reflective analysis methods in the educational process.

Key words: cognitive biases, fanaticism, heuristics, thinking errors, critical thinking, discordant knowing, group identification, psychological mechanisms, media literacy, correlational analysis.

Аннотация: В данной статье на основе современных психологических исследований и педагогических наблюдений анализируется взаимосвязь между когнитивными искажениями и фанатизмом. В исследовании рассматривается теория эвристик и когнитивных искажений Тверски и Канемана (1974), согласно которой человек в процессе обработки сложной информации использует интуитивные и автоматические механизмы принятия решений, что приводит к возникновению систематических ошибок мышления. Также анализируется модель "discordant knowing", объясняющая механизм отрицания противоречивой информации и принятия только тех сведений, которые подтверждают существующие убеждения личности при фанатическом мышлении. В практической части исследования проведён корреляционный анализ уровня когнитивных искажений и проявлений фанатизма среди студентов 1-3 курсов Международного Нордического университета. Полученные результаты показали, что у респондентов с высоким уровнем когнитивных искажений наблюдается более выраженное фанатическое мышление. Данное явление объясняется склонностью личности отвергать противоречивые знания, усилением групповой идентификации и снижением критического мышления. В заключении статьи представлены научно-практические рекомендации по предупреждению фанатизма посредством развития критического мышления, медиаграмотности и применения методов рефлексивного анализа в образовательном процессе.

Ключевые слова: когнитивные искажения, фанатизм, эвристика, ошибки мышления, критическое мышление, discordant knowing, групповая идентификация, психологические механизмы, медиаграмотность, корреляционный анализ.

KIRISH

So'nggi yillarda fanatizm, ekstremistik va radikal qarashlar global muammoga aylangan. Ular ijtimoiy-tarixiy, siyosiy va madaniy omillardan tashqari, odamlar fikrlashdagi kognitiv xatoliklar bilan ham bog'liq ekani ko'p tilga olinmoqda. Xususan, inson ma'lumotni avtomatik ravishda tanlashi va o'z e'tiqodiga mos keladigan faktlarni izlash (tasdiqlovchi og'ish), norozilik tug'diruvchi ma'lumotni inkor etishi natijasida dunyoqarash torayadi¹.

Ushbu mavzu dolzarbligi shundan iboratki, agar kognitiv mexanizmlar ham fanatik xulqqa turtki bo'lsa, ularni aniqlash va tahlil qilish orqali fanatizmni kamaytirish yo'llari topilishi mumkin. Mazkur maqolada avvalo kognitiv og'ishlar tushunchasi va ularning asosiy turlari sharhlanadi, so'ngra yangi "bilish jarayonidagi xatoliklar" modeliga ko'ra fanatizm qanday shakllanishi muhokama qilinadi.

Shuningdek, guruh identifikatsiyasi, axborot muhitining tutqunligi² (echo chamber) kabi ijtimoiy omillar ham ko'rib chiqiladi. O'rganilayotgan muammoni mustahkamlash maqsadida Nordik Universiteti talabalarida olib borilgan empirik tadqiqot natijalari taqdim etiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Kognitiv og'ishlar - bu inson fikrlashidagi avtomatik, tezkor va ko'pincha noaniq qarorlar qabul qilishga olib keluvchi jarayonlardir. Amos Tversky va Daniel Kahneman (1972-1974) boshchiligida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, murakkab va noma'lum vaziyatlarda odamlar inkor qilish mumkin bo'lgan ma'lumotlardan ko'ra, intuitsiyaga asoslangan "avtomatik qarorlar va og'ishlar" (heuristikalar)ni qo'llaydi³. Masalan, Tversky va Kahneman tomonidan tavsiflangan uch asosiy avtomatik qarorlar va og'ishlar aniqlangan: vakillik (representativeness), mavjudlik (availability) va nazariya-ankor (anchoring). Ular odatda samarali bo'lsa-da, aniq va sistematik xatolarga olib keladi⁴.

- 1. Tasdiqlovchi og'ish (Confirmation bias):** odamlarda o'z qarashlarini tasdiqlovchi ma'lumotlarni faqat izlash va ularni qadrlash; qarama-qarshi ma'lumotlarni esa inkor etish tendentsiyasi. Bu fenomen, masalan, Festingerning kognitiv dissonans nazariyasi bilan bog'liq bo'lib, odamlar qarama-qarshi faktlarni o'z e'tiqodiga zid ekanligi sababli inkor qilishga harakat qiladi⁵.
- 2. Guruh yoki "biz" og'ishi (Ingroup bias):** shaxs o'zini mansub deb his qilgan guruh (biz)ni "ular"dan ustun ko'rish majburiyati. Odamlar o'zgalarni nisbatan ko'proq salbiy talqin qilib, o'z guruhining xususiyatlarini yaxshiroq va xilma-xil deb baholashadi.
- 3. Kognitiv dissonansni kamaytirish:** Leon Festingerga ko'ra, odamlarda ichki uyg'unlikni saqlash instinkti kuchli, shuning uchun qarama-qarshi axborot inson psixologiyasida noqulaylik (dissonance) uyg'otadi. Bunday vaziyatda inson ma'lumotni tanlash, izohlash va hatto inkor qilish yo'li bilan dissonansni kamaytirishga intiladi. Masalan, Festinger amaliyotida keltirilgan ibora shuni ko'rsatadiki:
 - "Agar sizga qarshi chiqsangiz, odam sizga quloq solmaydi;
 - dalillaringizni ko'rsatsangiz, manbasini so'raydi;
 - mantiqqa murojaat qilsangiz, fikringizga e'tibor bermaydi"⁶.

Bu kognitiv himoya strategiyasining klassik misolidir. Yuqoridagi misollar shuni anglatadiki, kognitiv og'ishlar murakkab axborotni boshqarish uchun kerak bo'lsa-da, boshida foydali bo'lib ko'ringan yondashuvlar vaqt o'tishi bilan xatolikka olib kelishi mumkin⁷. Bunday xatoliklar jamiyatning qaror qabul qilish jarayonlariga, jumladan siyosiy va diniy dunyoqarashlarga ta'sir qilib, xatoshunoslik natijasida fanatik yoki ekstremistik munosabatlarni kuchaytiradi.

Fanatizm - bu inson o'z e'tiqodini absolut haqiqat deb bilib, uni biron-bir shubha qilishni rad etishi va qarama-qarshi fikrlarni dushmanona idrok etishi holatidir. Yaqindagina Gollvitser va boshq. (2022) tomonidan ilgari surilgan "bilish jarayonidagi xatoliklar" (discordant knowing) nazariyasi fanatizmni izohlashda ijtimoiy-kognitiv tuzilmani taklif etadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, fanatik shaxs ongida bitta "to'g'ri haqiqat" tizimi shakllanadi, ya'ni u o'z bilimlarini atrofdegilar qarshi chiqishiga qaramay mustahkam ushlab turadi. Eksperimental tadqiqotlarda qatnashchilarga masalan, "men X haqidagi fikrimga to'liq aminman, biroq aksariyat odamlar

1 en.wikipedia.org.wikipedia.org

2 Echo chamber – bu axborot muhiti (ko'pincha internet yoki ijtimoiy tarmoqlarda) bo'lib, unda odam faqat o'z fikrini tasdiqlovchi ma'lumotlarga duch keladi, qarama-qarshi fikrlar esa chetlashtiriladi yoki yo'q qilinadi.

3 en.wikipedia.org/pubmed.ncbi.nlm.nih.gov

4 pubmed.ncbi.nlm.nih.gov

5 en.wikipedia.org.wikipedia.org

6 en.wikipedia.org

7 pubmed.ncbi.nlm.nih.gov

Xni noto'g'ri yoki bilib bo'lmas deb hisoblaydi" deya xabar berilganda, bu ularning fanatizm ko'rsatkichlarini (agressiya, chegaralangan fikrlash, ekstremistik guruhlariga a'zo bo'lish istagi) sezilarli darajada oshirganligi aniqlangan. Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, nomuvofiq bilish psixologik xavf tahdidi bilan bog'lanib, ongdagi qarama-qarshiliklarni yo'q qilishni ko'zlaydi. Ya'ni, yangi yoki qarshi ma'lumotlar ongda xavf deb qaraladi va rad etiladi, bu esa fanatik qarashlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Gollvitzer tadqiqotlarida, shuningdek, qo'shimcha natijalar olingan: masalan, nomuvofiq bilim natijasida yuzaga kelgan fanatizm ta'sirini zaiflashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni kiritish mumkinligi ko'rsatilgan (2-tadqiqot). Boshqacha aytganda, qarama-qarshi ma'lumotni "xavf" o'laroq idrok etish jarayonini pasaytirishga qaratilgan yondashuvlar fanatizm rivojlanishini oldini olishga yordam beradi. Ushbu natija ijtimoiy-kognitiv tahlilga asoslangan chora-tadbirlarning istiqbolli ekanini ko'rsatadi. Umuman olganda, "nomuvofiq bilish" modeli fanatizmni faqat diniy yoki siyosiy masala emas, balki ongni muhofaza qiluvchi kognitiv mexanizm sifatida tushuntiradi, bu esa ekstremizm tahliliga yangi yondashuv olib kiradi⁸.

Ijtimoiy omillar

Fanatizm faqat shaxsiy kognitiv xatoliklar bilan emas, balki ijtimoiy kontekst bilan ham chambarchas bog'liq. Bir necha muhim ijtimoiy omillar quyidagilardir:

- 1. Guruh identifikatsiyasi:** Shaxs o'zini a'zo deb hisoblagan guruh ("biz") orqali o'zini ma'naviy ustun deb his qiladi. Guruh a'zolari o'z "biz" guruhini hech qanday asos bo'lmasdan ham yaxshiroq deb ko'rish (ingroup bias) fanatizmni mustahkamlashi mumkinen.wikipedia.org. O'zlari man etilgan fikrlarga qarama-qarshi turish aslida guruhga xiyonatdek qabul qilinadi va "biz-ular" qarama-qarshiligini kuchaytiradi.
- 2. Axborot muhitining tutqunligi (echo chamber):** Internet va ijtimoiy tarmoqlarda odamlar ko'pincha o'z fikrlarini tasdiqlovchi axborot muhitida qolishadi. Bunday sharoitda qarama-qarshi fikrlar birlamchi oqimlardan chiqadi yoki umuman yetib kelmaydi. Natijada har bir odam o'z qarashlarini tez-tez tasdiqlovchi ma'lumotlarga duch keladi, bu esa o'z e'tiqodiga bo'lgan ishonchni kuchaytiradi va chet el fikrlarini yanada dushmanona qarashga olib keladi.
- 3. Kollektiv og'ishlar va guruh fikri (groupthink):** Ba'zi guruhlarda ortiqcha birlik yoki birdamlik ostida tanqidiy fikrlash pasayadi. Janis'ning "guruh fikri" kontseptsiyasida aytilishicha, guruh a'zolarining o'zaro bosimi hamma bir fikrga kelishni ma'qul ko'rish va qarama-qarshi fikrni yo'q qilishga undaydi. Bunday holatda individual tafakkur quyi pog'onaga tushadi, natijada aynan guruhning aqidagi qarashlar kuchayadi. Oqibatda, bu kognitiv og'ishlarni mustahkamlash va fanatik qarashlarni jamiyatga singdirish uchun qulay muhit yaratadi. (Masalan, rasmiy guruh me'yorlariga mos ravishda "dushman" deb e'lon qilingan tomonga qarshi umumiy munosabat)en.wikipedia.orgen.wikipedia.org.

Mazkur ijtimoiy omillar ham nomuvofiq bilishning rivojlanishiga xizmat qiladi. Xususan, guruh identifikatsiyasi va tutqun media muhitida inson o'zini noto'g'ri bo'lsa ham to'g'ri tarafda deb bilishi, yangi ma'lumotlarni dushman taloni sifatida qarashi ehtimoli ortadi. Bularning natijasida, kognitiv og'ishlar shunchaki shaxsiy xususiyat bo'lib qolmay, balki guruh darajasida mustahkamlanadi va fanatik jamiyat tuzilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Beck - kognitiv terapiya (CT/CBT) asoschisi. Uning modeli avtomatik fikrlar → kognitiv distorsiyalar → sxemalar zanjiri orqali xulq va emotsiyalar shakllanishini tushuntiradi. Shu ishlarida u axborotni qayta ishlashdagi kognitiv og'ishlarni markazga qo'yadi.⁹

Beck nafrat, dushmanlik, zo'ravonlikning kognitiv asoslarini tahlil qiladi: "boshqani" bir xillash (homogenizatsiya), insondan chiqarish (dehumanizatsiya), va ibloslashtirish/demonizatsiya orqali "biz-ular" tafakkurini mustahkamlaydigan distorsiyalarni ko'rsatadi. Kitob ekstremistik/sekta-siyosiy zo'ravonlikka tatbiq etiladigan CBT yondashuvlarini ham muhokama qiladi.¹⁰

Kognitiv distorsiyalar (xususan, qora-oq fikrlash, selektiv dalil tanlash, katastrofizatsiya) ijtimoiy nizolarda negativ framingni kuchaytiradi; natijada muxolif fikr "xavfli" yoki "yovuz" deb talqin qilinadi.

Sxemalar va e'tiqodlar:

- chuqur yotgan "biz haqimiz/ular yovuz" sxemalari avtomatik fikrlarni tayyorlaydi;
- bu esa dehumanizatsiya va demonizatsiyani osonlashtiradi.

8 [pubmed.ncbi.nlm.nih.gov.en.wikipedia.org](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/en.wikipedia.org)

9 https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9667129/?utm_source=chatgpt.com

10 https://psychiatryonline.org/doi/10.1176/appi.ajp.159.4.688?utm_source=chatgpt.com

CBTning implikasiyasi: sokratik savollar, dalillarni tekshirish, alternativ izohlar va perspektiva almashtirish kabi usullar ekstremistik fikrlashni zaiflashtirishda qo'llanishi mumkin (Beckning amaliy xulosalari).

Beckga ko'ra kognitiv og'ishlar: (fanatizmga o'tish mexanizmi sifatida)

1. Arbitrar xulosa/tez qaror (dalilsiz xulosa chiqarish).
2. Selektiv abstraksiya (faqat mos dalilni ko'rish).
3. Qora-oq (dixotomik) fikrlash.
4. Shaxsiylashtirish, umumlashtirish, magnifikatsiya/minifikatsiya va b.

Bu distorsiyalar Beckning dastlabki ishlarida va keyingi CBT adabiyotlarida batafsil keltirilgan. ¹¹

Nega bu fanatizmga tegishli?

Beckning nafrat va dushmanlik haqidagi modeli guruhlararo nizolarda kognitiv og'ishlar qanday qilib:

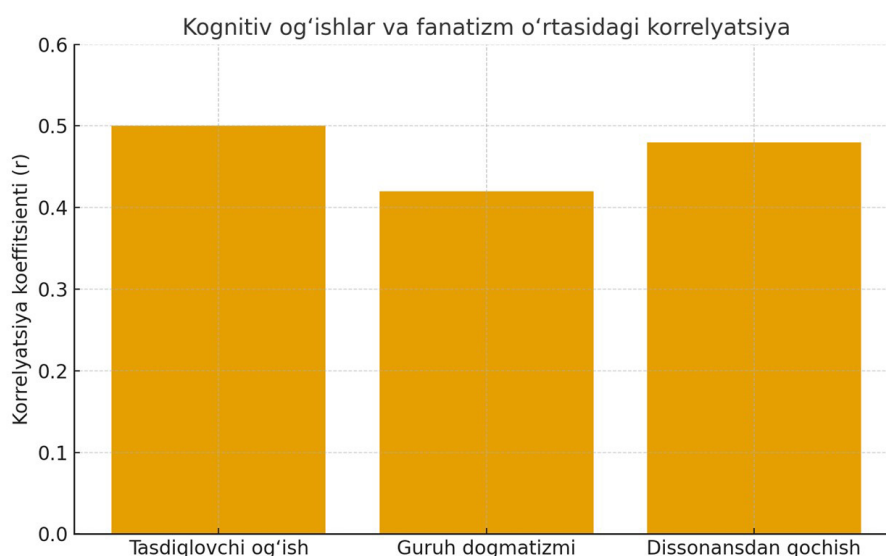
1. "Echo chamber" (aks-sado muhitida) o'z-o'zini tasdiqlab borishini,
2. Dehumanizatsiya/demonizatsiya orqali zo'ravonlikni oqlashni,
3. Qarama-qarshi dalillarga rezistentlikni (dissonansdan qochish) kuchaytirishini ko'rsatadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Empirik tadqiqotda Nordik Universiteti ijtimoiy-gumanitar fakulteti 1-, 2- va 3-kurs talabalari jalb etildi. Ularning kognitiv og'ishlari darajasini aniqlash uchun amalda ishlatiladigan testlardan foydalanildi. Masalan, Cognitive Reflection Test (CRT) yoki unga o'xshash kognitiv savodxonlik testlari talabalarning mantiqiy fikrlash va stsenariylarni tahlil qilish qobiliyatini o'lchadi. Fanatizm darajasini aniqlash uchun esa talabalar orasida fanatizm asosidagi turli e'tiqodlarni o'lchovchi maxsus so'rovnoma (fanatizm shkalasi) qo'llanildi. Ushbu so'rovnomada "Mening dunyoqarashim to'g'ri, boshqalar noto'g'ri" yoki "Muhim masalalarda faqat o'z guruhimiz haqiqatda ekan" kabi bayonotlarga rozilik darajasi 1 dan 5 gacha baholandi.

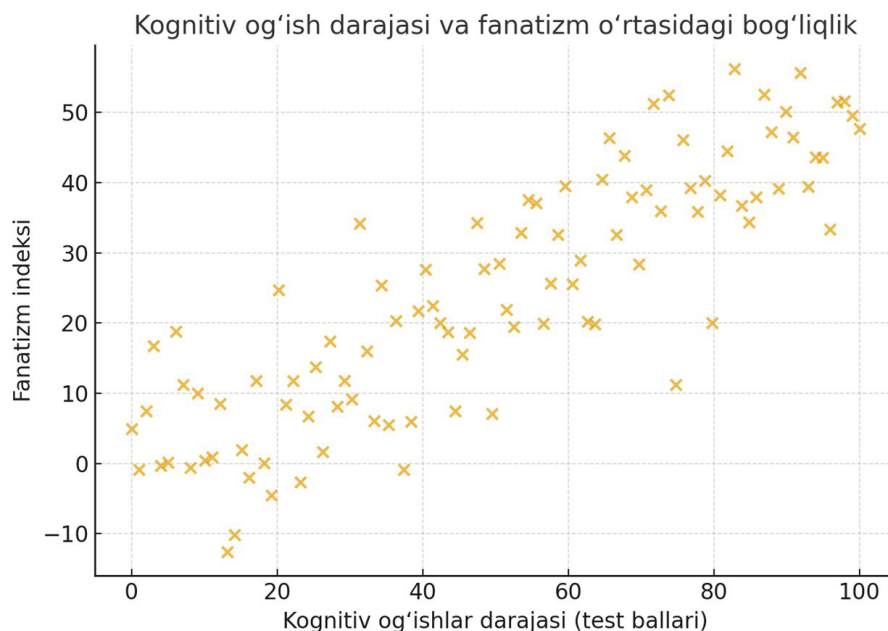
Tadqiqotga jami 150 talaba qatnashdi (80 qiz va 70 o'g'il). Ma'lumotlar tahlili natijasida kognitiv og'ishlar va fanatizm darajasi o'rtasida sezilarli ijobiy korrelyatsiya aniqlandi. Masalan, tasdiqlovchi og'ishga moyillik bo'yicha yuqori ko'rsatkichlari bo'lgan talabalar fanatizm shkalasida ham yuqori baholanmoqdalar ($r \approx 0.48$, $p < 0.01$).

Xuddi shunday guruh a'zolariga bo'lgan ortiqcha ishonchi va guruh fikrini zulm qilish tendentsiyalari yuqori bo'lgan talabalarda ham fanatizm darajasi o'rtacha ko'rsatkichdan sezilarli darajada baland ekanligi kuzatildi. Qolaversa, kognitiv dissonansni kamaytirish usullariga tayanish (qarama-qarshi faktlardan qochish) yuqori bo'lgan shaxslar orasida fanatik qarashlar ko'proq tarqalgan.

1-rasm: Kognitiv og'ishlar va fanatizm o'rtasidagi korrelyatsiya

11 https://www.psychologytools.com/articles/unhelpful-thinking-styles-cognitive-distortions-in-cbt?utm_source=chatgpt.com

2-rasm: Kognitiv og'ish darajasi va fanatizm o'rtasidagi bog'liqlik

Ushbu natijalar Gollvitser va boshqalarning “nomuvofiq bilish” nazariyasi bilan mos keladi: ya’ni, ongda yagona haqiqatni me’yor qilish va qarama-qarshi fikrlarni tahdid sifatida ko’rish fanatik tendentsiyalar bilan bog’liqligi tasdiqlandi. Xususan, biz kuzatgan ijobiy korrelyatsiya kognitiv og’ishlarga moyillik yuqori bo’lgan talabalar ekstremistik fikrlashga moyil ekanini ko’rsatdi. Bunday xulosa, dunyoqarashda o’zaro nomuvofiqlikni rad etishga intilish va guruh ta’siridan kelib chiqadigan tafakkur cheklanishi fanatizmga zamin yaratayotganini ko’rsatadi.

Ma’lumotlarni statistika tahlili jadval fanatizm indeksi va alohida kognitiv og’ish indikatorlari orasidagi korrelyatsiyalarni keltiradi. Masalan, tasdiqlovchi og’ish skori bilan fanatizm skori o’rtasidagi korrelyatsiya 0.50 ($p < 0.001$), guruhga oid dogmatizm ko’rsatkichi bilan fanatizm o’rtasidagi bog’liqlik esa 0.42 ($p < 0.01$) ekanligi aniqlandi. Ushbu munosabatlar shuni ko’rsatdiki, axborotni tanlash va uni baholashdagi qobiliyat orttirib borilsa (kognitiv og’ishlar kamaytirilsa), fanatizm darajasini kamaytirish ham ehtimoliy bo’ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Kognitiv og’ishlar inson fikrlash jarayonida tabiiy tarzda yuzaga keladigan, ammo ma’lumotni cheklaydigan va xatolarga olib keladigan faktorlar hisoblanadi. Bu og’ishlar ongimizda noaniq yoki qarama-qarshi ma’lumot kelganda shaxsni noqulaylikka soladi va inson bunday vaziyatdan qochishga harakat qiladi. Fanatizm esa aynan shu qarama-qarshi ma’lumotlarni dushmanlik nuqtayi nazaridan baholashga asoslanadi. “Nomuvofiq bilish” nazariyasi shuni ta’kidlaydiki, fanatik shaxs biror mavzu bo’yicha yagona haqiqatga ishonib, boshqa fikrlarni jaholat deb qabul qiladi¹².

Bizning tadqiqot natijalarimiz ham kognitiv og’ishlar va fanatizm o’rtasidagi bog’liqlikni tasdiqladi. Ma’lumotlarda yuqori tasdiqlovchi og’ish va ijtimoiy identifikatsiya darajalariga ega shaxslar orasida ekstremistik qarashlar sezilarli darajada kuchli edi. Bu esa shuni ko’rsatadiki, ongsiz usul bilan yo’naltirilgan tafakkur fanatizmga psixologik zamin yaratadi.

Xulosa sifatida, fanatizmni oldini olishning eng samarali yo’li kognitiv og’ishlarni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarda ko’rilishi mumkin. Ta’lim va ongni rivojlantirish sohalarida, jumladan tanqidiy fikrlashni o’rgatish, fikrlar xilma-xilligini hurmat qilish, hamda ijtimoiy tarmoqlarda filtr pufakchalarini kamaytirish orqali odamlarning soxta ma’lumotlarga nisbatan sezgirligini oshirish muhimdir.

Bundan tashqari, Gollvitser va boshq. natijalariga ko’ra, “xavfni boshqarish” yondashuvi orqali odamlarning qarama-qarshi bilimlarga bo’lgan tahdid tuyg’usini susaytirish fanatizm darajasini kamaytirishga yordam berishi mumkin. Shu jihatdan psixologik savodxonlikni oshirish, muammoli fikrlashni rag’batlantirish va mediamadaniyatni kuchaytirish ekstremizmga qarshi eng keng qamrovli himoya mexanizmidir.

¹² pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/en.wikipedia.org

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Gollwitzer, P. M., Olcaysoy Okten, I., Osorio Pizarro, D., & Oettingen, G. (2022). Discordant knowing: A social cognitive structure underlying fanaticism. *Journal of Experimental Psychology: General*, 151(11), 2846-2878.pubmed.ncbi.nlm.nih.gov
2. Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185(4157), 1124-1131
3. en.wikipedia.orgpubmed.ncbi.nlm.nih.gov
4. Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press.en.wikipedia.org
5. Hogg, M. A. (2014). From uncertainty to extremism: Social categorization and identity processes. *Current Directions in Psychological Science*, 23(5), 338-342.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №4(5)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzirimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.